

Tomislav Bandin

GAZDASÁGSZILÁRDÍTÁSUNK ÉS KRITIKAI ÚJRAÉRTÉKELÉSÉNEK A KÉRDÉSEI

A hazánk gazdaságában jelentkező komoly gazdasági nehézségeket, munkásosztályunknak és dolgozóinknak a kedvezőtlen gazdasági folyamatok kiküszöbölésére irányuló társadalmi és gazdaságszilárdítási erőfeszítéseit csak három évtizedes szocialista társadalomépítésünk hatalmas eredményeinek a tudatában érthetjük meg.¹ Erre azért mutatunk rá, mert Jugoszlávia szocialista kiépítését történelmi folyamatában kell szemlélni, Miroslav Pečujlić professzor szavaival élve olyan történelmi folyamatnak kell tekinteni, amelyben „... az öngazgatás nem egy minden hatástól mesterségesen elhatárolt keretben fejlődik, hanem a mélyen gyökerező régi világ erőinek nyílt konfrontációja közepette”.

Jugoszlávia úgyszólván egy emberöltő alatt vetkőzött ki fejletlenségéből és jutott el az iparilag közepesen fejlett országok szintjére, évszázados társadalmi és gazdasági fejlődést sűrített bele egy emberöltőbe.²

A világban kialakult gazdasági és politikai helyzetből függő dinamikus társadalmi és gazdasági fejlődés — aminek során „a számítógép és a csizma együtt járják be bolygónkat” (Pečujlić) — nem ment, és nem megy végbe gondok és megrázkódtatások nélkül. Ezek pedig olyan gazdasági nehézségekhez vezettek, hogy egész sor komoly intézkedést kellett foganatosítani mérséklésükre és tartós kiküszöbölésükre, társadalmi-gazdasági fejlődésünk érdekében.

Gazdasági nehézségeink egyes tényezőiről

Mint már a címünkben is kitűnik, a gazdasági nehézségek néhány, véleményünk szerint legfontosabb tényezőjével foglalkozunk. Ennek során igyekszünk rámutatni, hogy ezek nem új keletűek, hanem egy hosszabb távú egyenetlen fejlődés következményei, amelyek most jutottak erőteljes kifejezésre. Valójában ezért nem is várhatjuk el, hogy ezek a felhalmozott problémák és gazdasági nehézségek törvényszerű következményeikkel együtt egyik napról a másikra eltűnjenek. A gazdaság-

szilárdítás csak hosszabb távon mehet végbe, egész társadalmunktól nagy erőfeszítéseket igényel, s az élet és a munka minden területén bizonyos fokú lemondást tesz szükségessé. Éppen ezért a gazdaságszilárdítás olyan közügy, amelyet *kivétel nélkül* minden dolgozónak magáévá kell tennie.

Gazdaságunk labilitásának kétségkívül a túlméretezett beruházások és a fogyasztás különböző formái a legfontosabb tényezői. Időzzünk el most az egyik kulcsfontosságú tényezőnél, a beruházásoknál. Nyilvánvaló, hogy nem okoz különösebb nehézséget annak megállapítása, hogy a beruházások a legfőbb okai a gazdasági labilitásnak, ugyanis társadalmi termékünk körülbelül 40 százalékát teszik ki. Sokkal lényegesebb viszont a mértéken felüli beruházások mibenlétének felderítése, hogy megakadályozzuk a jelenség ciklikus ismétlődését.

Véleményünk szerint forrásainak azonosításakor az 1965. évi gazdasági és társadalmi reform legfontosabb céljaiból és azok megvalósulásából kell kiindulnunk. A reform egyik legfontosabb célja az volt, hogy az államilag központosított beruházási alapok felszámolásával létrejön annak feltétele, hogy az értéktöbblettel — a felhalmozással — a munkaszervezetek társult dolgozói rendelkezzenek. Ugyanis 1964-ig a felhalmozás, illetve a beruházási eszközök oroszlanrésze a társadalmi-politikai közösségek, azaz az állam kezében összpontosult. Így például 1961-ben a gazdasági szervezetek a beruházási eszközök 29,5 százalékával rendelkeztek, a társadalmi-politikai közösségek pedig 61,7 százalékával. Ez az arány 1963-ban a következőképp alakult: a gazdasági szervezetekre 25,9 százalék, a társadalmi-politikai közösségekre 56,4 százalék jutott. Ezek az elvárások azonban nem valósultak meg, bár a központi beruházási alapok felszámolásával és a társadalmi-gazdasági reform intézkedéseivel „... radikálisan felszámoltuk az államtulajdoni monopólium gazdasági és politikai alapját” (Kardelj). A felhalmozás ugyanis nem került a társult dolgozók birtokába, hanem a bankokban és a gazdasági, a pénzügyi, a politikai hatalom egyéb központjaiban koncentrált. Ezt a megállapítást egyértelműen alátámasztják a következő tények: 1965-ben a gazdasági szervezetek beruházási eszközei 28,9 százalékot, a bankokéi pedig az 1961. évi 0,9 százalék helyett 36,6 százalékot tettek ki. 1971-ben a beruházási eszközök a következőképpen oszlottak meg: a gazdasági szervezetek — bár ügyviteli alapjuk útján 67,8 százalékban járultak hozzá az országos felhalmozási alaphoz — csak 26,8 százalékkal, a bankok 50,9 százalékkal, a társadalmi-politikai közösségek pedig az 1961. évi 61,4 százalékhoz képest csupán 15,2 százalékkal rendelkeztek.

Az 1971. évi alkotmányfüggeléknek, a JSZSZK 1974. évi alkotmányának és az 1976. évi társult munkáról szóló törvény meghozatalát követően sem szűnt meg a folyamat, miszerint a gazdasági, pénzügyi és politikai hatalmi központok eltulajdonították a társultmunka-szervezetek felhalmozását. Ezt a megállapítást is tényekkel támaszthatjuk alá:

1975-ben a társult munkaszervezetek dolgozói rendelkeztek az összberuházási eszközök 36,3 százalékával, 1977-ben a 36,5 százalékával, 1979-ben pedig a 33,2 százalékával. 1971 és 1979 között még mindig rendkívül nagy mértékben részesültek a bankok ezekből az eszközökből (37 százaléktól 47 százalékig), s így a kamatok igen nagy arányban szerepeltek a felhalmozásban (1971-től 1979-ig a kamatok a felhalmozás 31 százaléktól 58,7 százalékig terjedő részarányát képezték). Ezzel kapcsolatosan idézzük Zoran Vidaković megállapítását: „Aki a bővített újratemelést birtokolja, az határozza meg a társadalmi változásokat.” A felhalmozásnak, illetve a beruházási eszközöknek ez a felosztása vezetett az alábbi megállapításhoz: „A gazdasági társultmunka-szervezeteknek az összberuházások pénzelésében való részvétele körülbelül *egyharmadára* (kiemelés tőlem — T. B.) csökkent. Ezért a jövedelmi viszonyokra helyezett anyagi alapnak a munka- és eszköztársítás útján való bővítése nem vált a bővített újratemelés lényeges tényezőjévé.” (Tézisek a Jugoszláv Kommunista Szövetség XI. kongresszusa állásfoglalásainak és dokumentumainak az előkészítéséhez, Kommunista, 1978. február). Tehát a társultmunka-szervezetek felhalmozásának nagymérvű eltulajdonítása lehetővé tette, hogy társult munkán kívüli tényezők döntsenek felhalmozásáról, ami döntő tényezője mind a túlméretezett, mind a társadalmi-gazdasági hatását illetően ésszerűtlen beruházásnak. Már említettük, hogy a beruházások a társadalmi termék 40 százalékát képezték, s ezért joggal mondhatjuk, hogy a gazdasági labilitás és az infláció legfontosabb okai. Természetesen nemcsak a beruházások nagysága okoz gondot, hanem felhasználásuk módja, gazdasági szektoronkénti és ágazatonkénti megoszlása is.

Kezdjük talán az adatokkal: 1975-ben az összberuházások 69,9 százalékát gazdasági, 30,1 százalékát pedig gazdaságon kívüli szférában eszközöltük. Ugyanebben az évben az ipar 39,3 százalékban, a mezőgazdaság viszont 8,3 százalékban részesedett az összberuházásokból.³ 1975-ben a beruházási összeg 53,7 százalékát építészeti objektumokba, 41,0 százalékát felszerelésbe, a fennmaradt 5,3 százalékot pedig egyéb területen fektettük be.⁴ Ugyanebben az évben a befektetések 54,0 százalékát új létesítményekre, 31,1 százalékát pedig felújításra és korszerűsítésre fordítottuk.

Ez az ipari feldolgozó kapacitásokra irányuló beruházás minden gazdasági hatékonysága ellenére⁵ megrázkódtatást idézett elő a gazdaság szerkezetében, a társadalmi újratemelés I. és II. osztályának kapcsolatában, a nyersanyagbázis és a feldolgozó kapacitások viszonyában. Többek között ez idézte elő az újratemelési anyagok fokozott behozatalát (kifejezetten fokozódott a gépi berendezések behozatala, s így háttérbe szorultak a hazai műszaki-technológiai újítások) és a külföldi eladósodást, a komoly kereskedelmi és fizetési mérleghiányt.

A növekvő infláció által felszínen tartott gazdasági problémák és az egyenlőtlen piaci viszonyok, illetve a fogyasztás minden formája és a

munkatermelékenység alacsony szintje tették leginkább versenyképtelenné a jugoszláv gazdaságot a nemzetközi munkamegosztásban, s így megfelelő mérvű kivitel híján a fokozott behozatal külföldi eladósodáshoz vezetett.

Már említettük, hogy az 1976—1980-as időszakban a fogyasztás minden formája lényegesen hozzájárult a gazdasági labilitáshoz. A beruházásokat, az általános és közös fogyasztást illetően valamennyi közgazdász egyezik ezzel, míg a személyi jövedelmeket illetően némi eltérés mutatkozik az álláspontok között.

Véleményem szerint gazdasági nehézségeink egyik legfontosabb tényezője a munkatermelékenységnek az 1976-tól 1980-ig terjedő öt éves időszakban bekövetkezett csökkenése. Ugyanezt mondhatjuk a korábbi, az 1971—1975 közötti időszakról is. Ugyanis ebben a két öt éves időszakban a munkatermelékenység a felére esett vissza az 1966—1970, illetve az 1961—1965 közötti időszakhoz képest.

Növekedési mutató %-ban

Öt éves időszakok	Munkatermelékenység
1961—1965	4,5
1966—1970	5,0
1971—1975	2,1
1976—1980	2,6

A munkatermelékenységnek a legutóbbi két öt éves időszakban bekövetkezett visszaesése a termelés hatékonyságának a csökkenésére vall, ami kétségkívül kihatással volt a hazai fogyasztásra és kivitelre szánt árutermelés mennyiségére, illetve a hazai piacon fokozódó kereslet következtében eszközölt áruimportra.

A termelékenység növekedésének csökkenése kérdésfeltevésre készítet: Miért került sor a csökkenésre? Ez egy rendkívül összetett kérdés, most nehéz lenne minden csökkenést előidéző tényezőre magyarázatot adni (a tudományos kutatás a munkatermelékenység körülbelül 37 tényezőjét tartja számon), ezért csupán két vonatkozást emelünk ki: A célok megvalósítását és az adminisztratív-ügyviteli létszám felduzzasztását.⁶

A szocialista öngazgatás társult munkájában az 1971. évi alkotmányfüggetlenségekkel elkezdődő mély társadalmi-gazdasági változások nemcsak a korábbi munkatermelékenység szinten tartását követelik meg, hanem folyamatos növekedését is. Úgy tűnik, hogy a társadalmi átalakulással párhuzamban nem került sor a termelés hatékonyságának fokozódására. Erre valószínűleg nem is kerülhetett sor, mert a hagyományos értelemben vett vállalatok ekkor bomlottak fel, a helyükbe lépő új, öngazgatáson alapuló szervezetek térhódítása pedig különösen a termelés hatékonyságát illetően volt lassú. Afféle gazdasági és társadalmi légüres tér

keletkezett: Az etatizmus és a technobürokrácia helyébe a társultmunkaszervezetekbe tömörült dolgozók jövedelmi és öngazgatási autonómiája lépett.

A technobürokrácia kezdett letűnni, s így a gigantikus, hierarchiára épülő technobürokrata igazgatási gépezet is meglazult. A technobürokrácia nem adta át helyét fájdalommentesen a munkaszervezetekben alkalmazottak koordinálásának és társadalmi integrálódásának.

A technobürokrata vezetők tekintélyének a gyengülésével új, öngazgatáson alapuló humánus egyéniségekre volt szükség. Olyan tekintélyre, amely a szabadon társult dolgozók közös céljait tartja szem előtt, amely nem akar „vasököl” és „hajcsár” lenni, sem a szellemi fenyítésnek, ennek a kifinomult módszernek az eszköze lenni. Tehát egy olyan egyéniségről van szó, amely a társult munka és annak eredményei által áll az ember szolgálatában és igyekszik megszabadítani az emberiséget a munka átkaitól. Amikor az egyik (technokrata) vezető réteg átadja helyét a másiknak, az az utóbbi megerősödésével jár. Ez utóbbi, a szabadon társult termelők közös céljait kifejező egyéniség — bár igyekszik előretörni — viszonylag rövid idő alatt nem erősödhetett meg olyannyira, hogy a termelés hatékonyságát illetően azonnal elődje helyébe lépjen. Véleményem szerint ennek többek között az az oka, hogy nem alakult ki szilárd kapcsolat a közös célok és az egyéni érdekek között, közelebbről meghatározva: a társultmunka-alapszervezet jövedelme és a dolgozó személyi jövedelme között. Egyébként ez az a pont, amelyen a társadalmi-gazdasági átalakulás különvált a termelés hatékonyságától.

Mindannyiunk számára ismeretes, hogy a társult munka adminisztratív-ügyviteli létszámának felduzzasztása komoly gazdasági terhet jelent, méreteit és állandó növekedését illetően pedig egész társadalmunkra ránehezedik.

A közös érdekű ügyeket végző munkaközösségek elszaporodása és felduzzadása éppen az itt szóban forgó jelenségekre figyelmeztet. Ugyanis az 1976 és 1979 közötti hároméves időszakban a társultmunkaszervezetek közös érdekű ügyeit végző munkaközösségek száma 1905-tel növekedett, míg a munkaszervezetek száma csak 400-zal, az összetett társult munka szervezeteké pedig 184-gyel. Tehát sokkal lassabban nőtt azoknak a társultmunkaszervezeteknek a száma, amelyekben a JSZSZK alkotmányának 29. szakaszával és A társult munkáról szóló törvény 400. szakaszával összhangban közös érdekű ügyeket végző munkaközösség alakulhat. Pontosabban szólva, a társultmunkaszervezetek közös érdekű ügyeit végző munkaközösségek száma hihetetlenül megnövekedett a társultmunkaszervezetek számához képest.

A közös érdekű ügyeket végző munkaközösségek létszámának gyors növekedéséhez vezet, hogy társultmunka-alapszervezetben is megalakíthatóak. Ennek következtében társultmunkaszervezeteink fölé többszörös adminisztratív-ügyviteli apparátus tornyosul, amely adott esetben hihetetlenül gyorsan duzzad.

A társult munka adminisztratív-ügyviteli munkaköreinek elszaporo-

dása külső és belső tényezőknek egyaránt következménye. A legfontosabb külső ok a társult munka gazdasági folyamatainak eltúlzott adminisztratív szabályozásában rejlik. Nyilvánvaló, hogy a gazdasági életbe való túlzott adminisztratív beavatkozásnak és a dolgozók öngazgatási döntéshozatala korlátozásának sokkal komolyabb következményei vannak, mint a társult munka adminisztratív-ügyviteli felduzzasztásának, de ez sem elhanyagolható következmény.

A jelenség belső okai után kutatva elsőként azt kell említenünk, hogy a társultmunka-alapszervezetekben technokraták bitorolják a munkásosztály tényleges gazdasági hatalmát. Ezek a struktúrák ugyanis nem hisznek a munkásosztály képességeiben, hogy képes dönteni a jövedelemelosztásról és a társadalmi újratermelés kérdéseiben.

A munkásosztály tényleges gazdasági hatalmával való visszaélés az a közvetlen következménye, hogy a technokrácia nagy létszámú adminisztratív-ügyviteli apparátust hoz létre saját hatalma biztosítása érdekében. Ilyen apparátusok nemcsak a munkaszervezetek és az összetett társultmunka-szervezetek szintjén jönnek létre, hanem a társultmunka-szervezetekben is. Céljuk egy „intellektuális” talaj megteremtése a technokrata és bürokrata struktúrák számára, hogy kihasználhassák az alapszervezetek dolgozóinak az öngazgatáson alapuló jövedelemszerzési rendszerét. De az is céljuk, hogy „hatékonyabban harcolhassanak” tulajdon szűk körű érdekeikért, mégpedig mindennemű közös bevételtől és jövedelemtől függetlenül. A társult munka adminisztratív-ügyviteli létszámának a fokozott felduzzasztása egyaránt gazdasági, öngazgatási és erkölcsi vonatkozású probléma. A társultmunka-szervezetek kiterjedt adminisztratív-ügyviteli apparátusa igen kedvezőtlen hatást gyakorol a munkatermelékenység növelésére, a kiadásokra és a tiszta jövedelemre, amit lényegesen csökkent magának az apparátusnak a pénzelése. Természetesen ennek következményei nemcsak gazdasági természetűek. Az adminisztratív-ügyviteli szolgálatoknak a társultmunka-szervezetekben való megszervezésével (1979-ben 20 064 ilyen szervezet volt) korlátozottá válik a dolgozók öngazgatása, a tiszta jövedelemre és a személyi jövedelmi eszközökre gyakorolt hatásával (az adminisztratív személyzet és a termelőmunkások személyi jövedelmének a lényeges differenciálásával) közvetlenül — ismét kedvezőtlenül — hat ki a dolgozók gazdasági, öngazgatási és erkölcsi indítékaira.

A társult munka adminisztratív-ügyviteli létszámának felduzzasztásában bekövetkezett helyzet társult munka szervezeteinket és egész társadalmunkat a következő kérdés elé állítja: Hogyan lehetne lelassítani az adminisztratív-ügyviteli létszám felduzzadását, illetve hogyan lehetne csökkenteni az improduktív munkát? Nyilvánvaló, hogy a társult munka adminisztratív személyzetének a szükséges mértékben való lecsökkentése nem lesz könnyű és hogy ehhez már a folyó középtávú tervidőszak első éveiben hozzá kell fognunk. Ezekre a folyamatokra csak oly módon gyakorolhatunk lényeges hatást, ha társadalmilag visszaszorítjuk a gazdasági folyamatok adminisztratív szabályozását, fokoz-

zuk a munkásosztálynak a jövedelemmel kapcsolatos döntéshozatalban betöltött szerepét, lényegesen magasabb szintre emeljük a munkaszervezetek összetételébe tartozó társultmunka-alapszervezetek gazdasági, társadalmi és emberi együvé tartozását, felszámoljuk azokat a viszonylag mélyen gyökerező illúziókat, miszerint az alapszervezetek az áruterelés végső láncszemei és azonos társadalmi-gazdasági helyzetet teremtünk az összes dolgozó számára a személyi jövedelemre szánt eszközök elosztásában. Véleményem szerint tehát nem adminisztratív, hanem gazdasági, társadalmi és öngazgatási intézkedéseket kell foganatosítani a társadalmi és öngazgatású önszerveződés alapján.

Mint már az elmondottakból kitűnik, viszonylag több figyelmet szenteltem a munkatermelékenységnek és a társult munka adminisztratív létszáma felduzzasztásának. Ez nem véletlen, ugyanis mindennapi valóságunk két olyan gondjáról van szó, amelyekre maguk a társultmunkaszervezetek gyakorolhatnak közvetlen hatást. Ami a munkatermelékenységet illeti, mindannyian tudatában vagyunk, hogy ennek a szintjéről és növekedésétől függ az élet minősége, de azt is számításba kell venni, hogy ez tulajdonképpen maguktól az emberektől függ.

Mint láthattuk, s erre már fejezetcímünkben is utaltam, csupán gazdasági nehézségeink egyes tényezőire tértem ki. Egyes tényezőkről gyakrabban, másokról ritkábban esik szó. Ezek a gazdasági nehézségek nem lebecsülendők, de azok a rövid távúak nem mondható feladatok sem, amelyek előtt egész társadalmunk áll. Nekünk ezeket a nehézségeket fel kell számolnunk, s erre vannak is lehetőségeink.

Gazdaságzilárdításunk irányelvei

Gazdasági nehézségeink leküzdéséhez nem elegendő csupán a megfelelő út megválasztása. Gazdaságzilárdításunk azoktól a társadalmi erőktől függ, amelyek magukra vállalják a stabilizáció megvalósítását. Ma már az alapvető társadalmi erőknél, egyrészt a munkásosztálynak és élcsapatának (a JKSZ-nek), másrészt a technobürokráciának és az etatista erőknél olyan a viszonya, hogy az előzőek kerültek túlsúlyba, s ez többek között eredményesen megvalósított gazdaságzilárdítási politikáról tanúskodik, függetlenül attól, hogy ez nem ment a társadalmi erők másik pólusának, a technobürokráciának és az etatista struktúráknak az ellenállása nélkül (elegendő csupán az év eleji árviszonyokra utalni).

Gazdaságzilárdításunk stratégiai fontosságú céljait a következőkben összegezzük:

1. Olyan társadalmi és gazdasági feltételeket kell teremteni, hogy a társult dolgozók a döntéshozatal útján hatást gyakorolhassanak az egész jövedelemelosztásra és a társadalmi újratermelési folyamatokra.

2. Meg kell erősíteni a társult munka anyagi alapját, hogy kedvező anyagi feltételek jöjjenek létre a társultmunka alap- és egyéb szerveinek

az öngazgatáson alapuló jövedelmi kapcsolatteremtéséhez, hogy a közös tervek és a programok alapján hatékony gazdasági, műszaki és társadalmi fejlődés bontakozhasson ki, és hogy közös bevételre és jövedelemre telessenek szert.⁷

3. Az előttünk álló középtávú tervidőszakban nagyobb figyelmet kell fordítanunk saját lehetőségeinkre. Nagy erőfeszítéseket kell tennünk, hogy gazdaságunk szerkezete a saját nyersanyagunk és felhalmozásunk alapján tegye lehetővé a nyersanyagbázis és a mezőgazdasági termelés fejlődésének felgyorsulását. Habár gazdaságunk szerkezeti átalakulása hosszabb időt vesz igénybe (10—15 évet), mégis ennek a folyamatnak az elindításához már a folyó tervidőszakban teljes társadalmi felelősséggel hozzá kell látnunk.

4. Javítanunk kell gazdaságunk nemzetközi helyzetén, hogy csökkenjen fizetési mérleghiányunk és külföldi tartozásunk. Ezt az irányvételt csak úgy lehet megvalósítani, ha Jugoszlávia kitárja a kaput a világ gazdasági folyamatai előtt. A társult munka kiviteli törekvésének állandóvá kell válnia, s nem szabad megengednünk, hogy csupán az árufelesleg kivitelét jelentse. Szelektív behozatali politikát kell folytatnunk, mert hosszú távon az import nagymérvű lecsökkentésével nem oldhatjuk meg gondjainkat, hanem csak az export fokozatos növelése hozhat kedvező eredményeket.

5. Ki kell dolgoznunk a tudományos és technológiai fejlődés ésszerű stratégiáját, hogy mind műszaki, mind technológiai szempontból függetlenedhessünk.

6. Össze kell hangolnunk a fogyasztás minden formáját nemzetgazdaságunk termelési lehetőségeivel. Ennek során a hosszú távú irányvétel célja nem a fogyasztás visszaszorítása, hanem éppen a növelése, mégpedig a termelés és a munkatermelékenység növekedésével párhuzamban. Gazdaságstabilizálásunk legfontosabb célja a termelésnövelés. Más választás nincs.

7. Folyamatosan növelnünk kell a munkatermelékenységet. A munkatermelékenység növelésének objektív anyagi és műszaki feltételei már adottak, ezért az öngazgatás útján, valamint a dolgozók anyagi és erkölcsi ösztönzése által olyan feltételeket kell teremteni, hogy a közös célok — a jövedelemszerzés — érdekében és az egyéni érdekek — a személyi jövedelem céljából szorosabb kapcsolatteremtés alakuljon ki.

8. A társult munka alap- és egyéb szervezeteiben tovább kell fejleszteni a tiszta jövedelem elosztási politikáját, valamint a személyi jövedelmi eszközök elosztási politikáját és módszereit, hogy „egyensúlyba” kerülhessenek a dolgozók pillanatnyi érdekei (a jelenlegi személyi fogyasztásuk) és a társultmunka-alapszervezetek, a társult dolgozók hosszú távú céljai (a felhalmozásnak, a munka anyagi alapjának fejlesztése, s ilyen alapon a jövedelem és a személyi jövedelem gyarapítása és növelése).

9. Öngazgatási intézkedéseket kell foganatosítani a társultmunkaszervezetekben, az öngazgatási érdekközösségekben, egyesületekben, az

állami hivatalokban stb. az improduktív munkaerő létszámának csökkentésére.

Írásunkban csupán a gazdaságzilárdítási folyamatok legfontosabb irányelveivel foglalkoztunk. Részletesebb ismertetésükre talán nincs is szükség, hisz minden dolgozó, minden munkaközösség nagyon jól tudja, miben rejlenek a termelés fokozásának és a gazdasági hatékonyságnak lehetőségei.

Végül még csak annyit — s ezzel be is fejezném a gazdaságzilárdítási fejtegetéseimet —, hogy a siker kulcsa a kezünkben van, hisz rólunk van szó, arról ahogy „a dolgozó megszűnik egy gépezet mások által felhúzható rugója lenni, vagy legalábbis létrejönnek ennek a feltételei, és ez öngazgatáson alapuló társult munkánk egész rendszerének társadalmunk egészének a hordozójává és céljává válik” (Kardelj).

A gazdaságzilárdítás és bíráló újraértékelése

Társadalmunk gazdaságzilárdítási törekvései során a gazdasági és társadalmi fejlődés stratégiájának és politikájának számos nyílt kérdése, problémája és hibája kerül a társadalombírálat göröcsöve alá: a gazdaság szerkezete, a beruházási politika, az export és az import, a külföldi eladósodás, az össztársadalmi és a közös fogyasztás, az árpolitika, a jövedelemszerzés feltételei, a társult dolgozók értéktöbbletének elidegenítése, a termelés gazdasági hatékonysága stb. A széles körű bíráló újraértékelés és szocialista öngazgatású társadalmunk szubjektumainak a vitába való fokozott bekapcsolódásának az a célja, hogy a szocialista öngazgatáson alapuló objektív anyagi feltételek és termelési viszonyok alapján határozza meg a gazdasági és társadalmi fejlődés irányát.

Nyilvánvaló, hogy a stabilizációs folyamatokban minél nagyobb mértékben össze kell egyeztetni a társadalmi újratermelés gazdasági hatékonyságát mindazokkal a feltételekkel, amelyek a társult munka érettebb, sokoldalúbb és humánusabb társadalmának a beköszöntével végbement társadalmi átalakulásokkal jöttek létre. Mivel a társadalmi újratermelési folyamatokat súlyos megrázkódtatások érték, nem lesz könnyű, sem egyszerű, sem pedig rövid időn belül megvalósítható az összes társadalmi és gazdasági folyamat egybehangolása.

A gazdaságzilárdítás bíráló újraértékelése napirendre tűzi társadalmunk *stratégiai irányvételének* az értékelését is: A társult munka rendszerét és vele együtt a társultmunka-alapszervezeteket mint rendszerünk alapsejtjeit.

Ennek a stratégiai fontosságú társadalmi irányvételnek a bíráló újraértelmezése egyrészt magának a társultmunka rendszerének a bírálatára és értékelésére, másrészt pedig gyakorlati funkcionálásának a felülvizsgálására irányul. Valójában szocialista öngazgatású rendszerünk társult munkájának az értékelésére két, *egymással gyakorta szöges ellentétben álló* módszer áll rendelkezésünkre. Az egyik megközelítési mód magának

a társult munka rendszerének a bírálatára összpontosít, mégpedig annak teljes felülvizsgálását, sőt felszámolását követelve, ugyanis a társadalmi és gazdasági nehézségekért „ez (a rendszer) a hibás”. Ez a megközelítési mód nemegyszer arra következtet, hogy vissza kell fordítani a történelem kerekét, vissza kell állítani a *vállalatot* mint termelési formát.

A második megközelítési mód a társult munka gyakorlatának hiányosságaira, gyengeségeire és hibáira összpontosítja figyelmét (a társultmunka-alapszervezetek és összetett szervezetek szervezeti kérdéseire, a célok és érdekek felaprózására, a belső önellátáson alapuló jövedelemszerzésre, az adásvételi viszonyokra, a közös beruházások céljából széleskörűen társított munka- és eszközök, valamint a közös programok és fejlesztési tervek ki nem alakítására, a felhalmozás körforgásának területi és politikai korlátozására stb.). Társadalmi céljai a következőkben merülnek ki: A rendszer hibáinak és gyengeségeinek a kiküszöbölésével *megfelelő feltételeket teremteni* a termelés és a társadalmi élet hatékony megszervezéséhez, valamint a társadalmi irányvételnek a haladás, a jólét és az emberi boldogság szolgálatába való állítása.

Nyilvánvaló tehát, hogy eszmei-politikai és társadalmi-gazdasági szempontból a társult munka rendszere bíráló újraértékelésének két *teljesen ellentétes* módszeréről van szó.

Miben rejlik a társult munka bírálatának lényege?

Szocialista öngazgatású társult munka rendszerünk lényegének a bírálata sokkal mélyebb eszmei-politikai tartalmakat foglal magába, mint ahogyan valójában kifejezésre jut. Erről a tartalomról majd a későbbiekben ejtünk szót. A társult munka rendszerének bírálata alapján véve a következőkben nyilvánul meg: A társult munka rendszerének szubjektív gyengeségei és hibái alapján a kritika magát a rendszert hibáztatja, mégpedig annak tartalmi (tehát társadalmi-gazdasági) gyengeségeit. Más szóval: A társult munka rendszere és az alapszervezetek *gazdaságilag nem hatékonyak*, sőt kérdéses az is, hogy mennyire *demokratizálódik* a társultmunka-alapszervezetekbe tömörült társult dolgozók egymás közötti kapcsolata és a társadalom egésze.

A társult munka rendszerének bírálata a gazdasági eredménytelenség okát a munkaszervezetek és az egész gazdaság tmsz-okra való leépítésében látja. Ez a kritika a munkaszervezet kifejezés helyett szívesebben használja a vállalat szót. Szerinte hátrányos a gazdaság és a társadalom *minden cél nélküli* társultmunka-alapszervezetekre való felaprózása, ami nem jár semmiféle termelési, technológiai, különösen pedig gazdasági egységgel (tehát nem együvé tartozással, hanem egységgel, ami a centralizációs szemlélet legfontosabb célja). A megromlott demokratikus viszonyok okát ez a kritika a társultmunka-alapszervezetek jövedelemért folyó kíméletlen harcában látja, s szerinte ez a harc magát a

munkásosztályt is mozgósítja ebben az *összetűzésben*, miáltal az részekre hullva rendkívül nagy *manipulációnak* van kitéve minden szinten és minden struktúra részéről.

Milyen „új” hozzáállást ígér a társult munka rendszerének bírálata?

Mivel a társult munka rendszerének a bírálata szerint a tmsz-ok létrehozása hibáztatható szinte minden gazdasági és egyéb nehézségért, különösen pedig a gazdasági gondokért és a demokratikus viszonyok megromlásáért, ezért igyekezett „új” eszmei-politikai és társadalmi-gazdasági irányvétel felkínálni. Valójában miben is merül ki ez az „új” irányvétel? Egészen röviden: A vállalatnak mint a termelés és a társadalmi-gazdasági viszonyok szervezeti formájának a *felújításában*. Mivel ez a kritika jól *tudja*, hogy a technobürokrata gépezet által vezérelt központosított társadalmi-gazdasági szervezetként létrejött vállalat a munkásönigazgatás *korábbi* szakaszában éppen az önigazgatás csapásainak következtében egészen konstruktív módon gazdasági, azaz munkaegységekre hullott szét, amelyek alkalmasak lettek a termelésnek a dolgozók általi újjaszervezésére, ezért javasolja ezeknek (vagy ehhez hasonló) egységeknek a vállalat centralizált szervezetébe történő *visszavételét*, az igazgatás és az irányítás mondhatni látszólagos módosításával. Ennek során a kritika *nem foglal állást* annak kapcsán, hogy: *Hol jön létre a jövedelem*, különösen pedig, hogy ki határoz *elosztásáról*? Ez a kritika nem véletlenül kerüli meg a jövedelemmel kapcsolatos döntéshozatalt. Tudatában van ugyanis, hogy ez lényegbevágó osztályjellegű kérdés. Éppen ezért megválaszolatlanul hagyja. Ha már a társult munka rendszerének lényegét, a társultmunka-alapszervezetekben dolgozók jövedelmi rendszerét bírálja, akkor a megoldást — „az emberi viszonyok demokratizálása érdekében” — a jövedelemnek, különösen az *értéktöbbletnek* a vállalathoz mint egészhez való visszaszármaztatásában véli felfedni: Tehát ezáltal a technokrata vállalatigazgatási struktúrák és a menedzserek kezére játssza, akik gyakran hangoztatják: „Majd ha mi parancsolunk, akkor hatékony lesz a termelés!”, „Minek kell a jövedelemelosztást a munkásokra bízni, hisz csak veszekszenek!”, „Békésen és nyugodtan élhettek, lesz majd, aki gondot visel rátok!”

Tehát ez a kritika jól kiépített hadállásából nem a társult munka rendszerének gyengeségeire és hiányosságaira, a technokrácia és a bürokrácia visszaéléseire, az önigazgatás korlátozására mutat rá, hanem látszólagosan a tmsz-ok ellen fordul, valójában pedig a társult dolgozók jövedelmét igyekszik hatalmába keríteni.

A gyakorlat mint a társult munka kritikájának a kritikája

Mint már említettük, a társult munka rendszerének bírálata számára zavaró a társultmunka-alapszervezetek létrehozása, s az a tény, hogy a dolgozók birtokolhatják az alapszervezetek egész jövedelmét. Az viszont nem zavaró számára, hogy a dolgozók társadalmi és gazdasági téren még mindig nem rendelkeznek megfelelő hatalommal. Lássuk hát, miként is állnak a dolgok. 1976-ban⁸ összesen 16 402 társultmunka-alapszervezet volt. Ezek a társultmunka-alapszervezetek 3011 munkaszervezetbe társultak, tehát átlagosan 5 alapszervezet működött egy-egy munkaszervezetben. Az említett évben 14 785 munkaszervezetben még nem voltak társultmunka-alapszervezetek. Három évvel később, azaz 1979-ben már 20 064 társultmunka-alapszervezet működött 4157 munkaszervezet keretében. Ezek szerint a társultmunka-alapszervezetekkel rendelkező munkaszervezetek száma 1976 és 1979 között 38,1 százalékkal növekedett, ami rendkívül kedvező. Azt is hozzá kell tennünk, hogy ugyanebben az évben még 14 039 munkaszervezetben nem volt társultmunka-alapszervezet, tehát 5 százalékkal kevesebben, mint 1976-ban. Mit állapíthatunk meg a társultmunka-alapszervezetek összetétele alapján? Vajon a tmsz-ok túlzott elszaporodását-e vagy valami más? Véleményem szerint ezek az adatok arra utalnak, hogy lényegesen eltértünk attól a társadalmi irányvételtől, hogy a társultmunka-alapszervezet „a társult munka alapvető formája, amelyben a dolgozók közvetlenül és egyenjogúan valósítják meg társadalmi-gazdasági és más öngazgatási jogukat, s döntenek a társadalmi-gazdasági helyzetükkel kapcsolatos más kérdésekről”.⁹ Ezek az eltérések azt jelzik, hogy a jövedelemmel és az értéktöbblet felhasználásával kapcsolatos döntéshozatalban *centralisztikus törekvés érvényesül*. S ez azt is bizonyítja, hogy az ilyen munkaszervezetekben ténylegesen jelen van a gazdasági hatalomnak a technokraták általi kisajátítása és az a jelenség, hogy *nem bíznak a munkásosztályban*, hogy az képes dönteni saját munkája eredményeiről és munkakörülményeiről.¹⁰ Ugyanilyen eszmei hozzáállást képvisel a társult munka tmsz-ait kipellengérező kritika.

Az imént már megállapítottuk, hogy egy-egy munkaszervezetben átlagosan öt társultmunka-alapszervezet működik. Az 1976. évi¹¹ statisztikai kimutatások szerint a 3011 tmsz-szal rendelkező munkaszervezet 47 százalékában 3-nál kevesebb tmsz működött és csak 9 százalékuk rendelkezett *több mint 15* társultmunka-alapszervezettel.¹² Ezek az adatok és a tmsz nélküli munkaszervezetekkel kapcsolatos kimutatások jogosítanak fel bennünket az ismételt kérdésfeltevésre: Vajon valóban túl nagy lenne a tmsz-ok száma? Szerintem bárki számára, aki stratégiai fontosságú társadalmi irányvételünk közegében képes értelmezni ezeket az adatokat, a válasz világos és egyértelmű. Ezek szerint társult munkánkra nem a tmsz-ok túlzott elszaporodása jellemző, hanem éppen az ellenkezője. Ezt a stratégiai fontosságú társadalmi elhatározást *még szervezetileg sem valósítottuk meg következetesen a gyakor-*

latban. Hogy a gyakorlatban miért került sor erre az eltérésre, azt már részben megválaszoltuk. Tehát joggal állapíthatjuk meg, hogy társult munkánk rendszerének gondjai és nyílt kérdései nem a tmsz-ok mérteken felüli elszaporodásának a következményei, hanem olyan problémák következményei, amelyeket a termelési, a technológiai, különösen pedig a társadalmi-gazdasági viszonyokban kell keresni.

Néhány megjegyzés a társult munka rendszerének bírálatáról

Nincs szándékomban kétségbe vonni társult munka rendszerünknek azokat a fogyatékoságait és hibáit, amelyeket szervezett kiküszöbölésük érdekében a *dolgozók* bírálatának és szélesebb körű társadalombírálatnak kell alávetni. Ennek kapcsán szeretnék rámutatni: nem feledkezhetünk meg arról a *történelmileg objektív* tényről, hogy a társult munka rendszerének kiépítése, az alapsejtjeit képező tmsz-ok létrehozása és ez a szocialista öngazgatású társadalmunk által vállalt összetett és nagy-szerű munka nem *másodpercek* kérdése, sem pedig hirtelen végbemenő *látványos változások* kérdése. Ez az út hosszú és rögös, történelmileg ismeretlen, számos ellentmondást tartogat, s így a tévedés lehetősége *sincs kizárva*. Ellenkezőleg; a gyakorlat szemléletesen bizonyítja, hogy ezek *történelmi kísérőjelenségei az olyan változásoknak, amikor új termelési viszonyok kialakulása van folyamatban*.¹³ A történelmi tapasztalatok viszont arra intenek bennünket, hogy a *közvetlen munkásöngazgatás* fejlődésével egyre jobban *le kell szűkíteni* a kedvezőtlen jelenségek életterét, mégpedig a társadalmi termelésnek a dolgozók általi megszervezésével, a társult munka-alapszervezetek jövedelmi és öngazgatási autonómiájának a következetes érvényesítésével, valamint a munka és az eszközök minden kényszert és bármiféle korlátokat nélkülöző, öngazgatáson alapuló társításával.¹⁴ Végül még egy megjegyzés: A társult munka fogyatékoságainak és hibáinak a bírálata olyan járható útnak számít, amely lehetővé teszi mindannak leküzdését, ami kedvezőtlen számunkra. Véleményem szerint azonban szocialista társadalomépítésünk jelenlegi szakaszában mind a társadalomnak, mind az egyéneknek fokozottabban *előtérbe kell helyezniük az eredményes gyakorlati megoldásokat*, amelyek távlatot nyitnak társult munkánk és szocialista öngazgatású társadalmunk gazdasági, társadalmi és erkölcsi céljainak a sokoldalú és hatékony valóra váltása előtt.

Fordította Garai László

Jegyzetek

- ¹ „Ha egy társadalomnak a termelési szférájában és a kultúrájában végbe ment változásait mérjük, akkor két-három évtized kevesebbet jelent, mint egy óra az ember életében, vagy egy másodperc a történelmi időben.” (Pečujlić)
- ² Csupán néhány mutatószámmal illusztrálnánk szocialista országépítésünk eredményeit. 30 éves fejlődésünk alatt a társadalmi termék évente átlagosan 6,3 százalékkal növekedett, tehát Jugoszlávia 11 évenként megkétszerezte termelését. Lényegesen megváltozott a gazdaság szerkezete is, amelyben ma az ipar foglalja el az első helyet. 1950-ben az ipar a társadalmi termék 22 százalékát, 1979-ben pedig 38 százalékát adta. Másrészt a mezőgazdaság részaránya 30 százalékról 14 százalékra csökkent. Jugoszlávia az 1950 és 1980 közötti időszak ipari termelésének 8,6 százalékos évi növekedésével a legdinamikusabban fejlődő országok közé tartozik. Társadalmi téren és az élet színvonal növelésében szintén jelentős eredményeket értünk el. 1950 és 1970 között körülbelül 2,8 millió lakás épült. Az említett időszakban a személyi fogyasztás több mint ötszörösére emelkedett, illetve évente 6 százalékkal növekedett. A lakosság képzettségi szintje is lényegesen javult. Az 1953-as év 71 százalékos beiskoláztatásához képest ma már a 95 százaléknál tartunk. 1979-ben kétszer annyi középiskolánk volt, mint 1950-ben, a diákok száma pedig 3,4-szer nagyobb. A főiskolák száma 17-ről 131-re nőtt, a hallgatóké pedig 3000-ről 119 000-re. Rendkívül nagymértékben megnövekedett az egyetemi karok száma is. 1950-ben még csak 59 volt, 1979-ben pedig már 218; a hallgatók létszáma 54 000-ről 325 000-re emelkedett. („A tudományos-műszaki forradalom időszakában a dolgozók képzettségi szintjének növelése stratégiai fontosságú, mintegy 30—60 százalékkal járul hozzá a munkatermelékenység növeléséhez. A jövőben a legjobb oktatási rendszerű országok olyan helyzetet foglalnak majd el, mint valamikor a legnagyobb földterülettel vagy a nagyszámú géppel rendelkező országok.” — Pečujlić)
Sokat javult a lakosság műveltségi szintje és az egészségügyi ellátás (1979-ig például az orvosok száma hatszorosára növekedett, a kórházi ágyak száma pedig 2,2-szer nagyobb mint 1952-ben). 1979-től a lakosság 77 százalékára terjed ki a szociális biztosítás.
- ³ 1978-ban az ipari befektetések 44,3 százalékot tettek ki, a mezőgazdaságiak pedig csupán 3,6 százalékot.
- ⁴ 1978-ban a beruházások 50,8 százalékát fordítottuk épületekre, 42,0 százalékát különböző felszerelésre, 7,2 százalékát pedig egybekre.
- ⁵ A termelés értékének és a termelési alapoknak a viszonyításával mérték.
- ⁶ A munkatermelékenység itt említett és egyéb tényezőivel olvasóink részletesebben megismerkedhetnek a *Socijalna sadržina rasta produktivnosti rada* (A munkatermelékenység növekedésének társadalmi tartalma) című könyvből, amely a Szabadkai Közgazdasági Kar Ügyvitelszervezési Intézményének kiadásában jelent meg, 1980-ban.
- ⁷ Jugoszláviában a társult munkával éppen csak megkezdődött, de már dinamikusan folytatódik a munka és eszközök társítása. 1977-ben például az összbevétel 2,8 százaléka, 1978-ban 7,2 százaléka, 1979-ben

pedig 9,1 százaléka származott közös bevételből. Habár a közös bevételnek az összbevételből való részesedése kicsi, mégis igen dinamikus növekedést mutat, akárcsak maga az összbevétel, amely 1978-ban hárcmszorosa volt az előző évinek, 1979-ben pedig ötszöröse az 1978. évinek. A közös jövedelemszerzés részaránya csupán szimbolikusnak mondható, különösen 1977-ben és 1978-ban. Az összjövedelem következő részarányát alkotta: 1977-ben 0,25 százalékat, 1978-ban 0,23 százalékat, 1979-ben pedig 0,70 százalékat. Tömegében azonban a közösen megvalósított jövedelem jelentősen megnövekedett.

- ⁸ Az 1976-os év azért volt jelentős, mert akkor kezdtek kibontakozni a társult munka rendszerének a szervezési és működési folyamatai.
- ⁹ A JSZSZK alkotmánya. Újvidék, 1974, 14. szakasz.
- ¹⁰ Edvard Kardelj a társultmunka-alapszervezet lényegéről Slobodni udruženi rad (Szabad társult munka) című, 1978-ban Belgrádban megjelent könyvében a következőket mondja: „A társultmunka-alapszervezetnek az a legfontosabb jellemzője, hogy dolgozói jövedelemmel rendelkeznek. *Eppen ebben rejlik alkotmányunk reformjának a lényege.*” (Kiemelés tőlem — T. B.)
- ¹¹ Lásd: Samoupravni društveno-ekonomski razvoj Jugoslavije 1947—1977. (Jugoszlávia 1947 és 1977 közötti öngazgatású társadalmi-gazdasági fejlődése.) SZS, Belgrád, 1978, 33. old.
- ¹² 1980-ban például az ország 11 legnagyobb termelő társultmunka-szervezetében a következőképp alakult a létrehozott társultmunka-alapszervezetek száma: Zágrábi Rade Končar — 4, Željezara Sisak — 4, Ljubljana UNILES — 9, velenjei Gorenje — 3, belgrádi Poljoprivredni Kombinát — 4, szarajevói Energoinvest — 3, zágrábi INA — 5, kranji ISKRA — 6, szarajevói UNIS — 3, szarajevói ŠIPAD — 10, kragujevaci Crvena zastava — 3. Lásd: az Ekonomska politika 1981. IX. 28-i, 1539. számát.
- ¹³ Miroslav Pečujlić a következőképp mutat rá a szocializmusnak a munka felszabadítására és a lakosság többségének anyagi és szellemi gazdagítására irányuló törekvésére: „Nemcsak a történelmet, hanem annak legmerészebb fordulatait, legszebb pillanatait is élő emberek alakítják, akik két kor határán születtek és nőttek fel. Még az *emberi gyengeségek* (T. B. kiemelés) sem kisebbítik, hanem csak kidomborítják a társadalom nagy kezdeményezéseit.” (Promene u socijalnoj strukturi jugoslovenskog socijalističkog društva. Marksizam i samoupravljanje, 2. kötet, Belgrád 1977, 346. old.)
- ¹⁴ Ezek a korlátozások az „örökölt” struktúráktól származnak. Többek között azt is szem előtt kell tartanunk, hogy a vállalat mint a társadalmi termelés szervezeti formája *ma már a történelmi múlté*, az általa kialakított viszonyok azonban még *léteznek*. Vannak olyan társadalmi struktúrák, amelyek a régi felfogás eszmei és társadalmi hordozói, magukon viselik a *vállalkozói* gondolkodásmódot, s ettől *nehezen tudnak szabadulni*, mert ezek a biztosítékai a társult munkában és a társadalomban betöltött szerepüknek. Ez a társadalmi tudat *szivós és kitartó*, de elég hajlékony ahhoz, hogy a régieknek a megőrzésével beépüljön az új társadalmi-gazdasági viszonyokba és intézményekbe. Dr. Miroslav Pečujlić (i. m. Belgrád, 1977, 333. old.) a szocialista öngazga-

tás ellenzéki ideológiájának a társadalmi fejlődésben kifejeződésre jutó stratégiájáról a következőket írta: „Ez az áramlat társadalmilag nem légius térben fejt ki tevékenységét. Szeretne meggyökerezni a forradalmi erők társadalmában, amelyben a széles körű öngazgatási mozgalom bontakozott ki. Nem kapott ugyan legitimitást, s így a forradalmi hagyományokkal folytatott összetűzése során nem bonthat nyíltan zászlót. Ez az irányvonal csak ritkán konfrontálódik közvetlenül és nyíltan az öngazgatással. Éppen ellenkezőleg, számolnia kell annak eszmei és politikai legitimitásával. Ezért szóban ugyan támogatja az öngazgatás általános eszméjét, intézményes és formális szervezeti részét, de ugyanakkor igyekszik megfosztani forradalmi tartalmától. Hozzádomul a forradalom alkotásaihoz, az öngazgatás intézményeibe is befészkelte magát, de állandóan igyekszik korlátozni azok tartalmát.”

Rezime

O nekim pitanjima stabilizacije jugoslovenske privrede i kritičkim preispitivanjima

Jugoslavija je u toku jedne ljudske generacije prevalila istorijski put od veoma nerazvijene do industrijski srednje razvijene zemlje. Dinamičan razvoj nije tekao bez problema i poremećaja. Po mišljenju profesora Bandina bitni činioci ekonomske destabilizacije privrede su: prekomerne investicije i drugi oblici potrošnje, nedovoljna konkurentna sposobnost jugoslovenske privrede u međunarodnoj razmeni rada, opadanje dinamike produktivnosti rada itd. U vezi pada produktivnost odabrao je dva činioca: ostvarivanje ciljeva i „činovnicizaciju” udruženog rada.

Uzroci „činovnicizacije” imaju spoljna i unutrašnja izvorišta. Spoljno izvorište leži u prevelikom administrativnom regulisanju ekonomskih tokova. Unutrašnji izvori su u tehnokratskoj uzurpaciji ekonomske vlasti radničke klase.

U ovom tekstu su naznačeni samo osnovni pravci i putevi ekonomske stabilizacije, od kojih izdvajamo samo nekoliko: stvaranje uslova da udruženi radnici odlučujuće utiče na tokove društvene reprodukcije; stvaranje materijalnih pretpostavki za šira samoupravno-dohodovna povezivanja radi efikasnog ekonomsko-tehničkog i socijalnog razvoja; jače oslanjanje na sopstvene mogućnosti; poboljšavanje međunarodnog položaja privrede; preduzimanje samoupravnih mera u cilju smanjenja broja neproduktivnih radnika itd.

U zaključnim napomenama u vezi kritike sistema udruženog rada autor teksta ukazuje na to da kritika slabosti u funkcionisanju sistema udruženog rada jeste jedan od puteva prevladavanja onoga što nije dobro, ali u ovoj etapi socijalističke izgradnje treba više da se okrenemo ka afirmaciji dobrih rešenja u praksi.

Summary

Some Problems of Yugoslav Economy Stabilization and Critical Analysis

Yugoslavia has gone through a historical development from an underdeveloped to an industrially middle-developed country, and all this is a very short period of time, one generation.

No dynamic development can be done without problem. According to the opinion of professor Bandin the major factor of economic destabilization is: excessive investments and other forms of consumption in competitiveness of, Yugoslav economy in international work distribution, decline of the dynamic of work productivity. Two causes of declining productivity are: achieving the aims and Clerk-ish character of associated labour. The clericalness of associated labour has two major causes: internal and external. The external cause is the grandiose administrative regulation of economic flow. The internal cause is the technocratic usurpation of economic power.

In the conclusion of the work the author draws attention to the fact that critical viewpoint and noticing the mistakes of the associated labour is one of the ways of solving the problems. It's necessary to affirm good solutions in economic practice.